

Józef Chlebowczyk

Z PRAC KOMISJI HISTORYCZNEJ POLSKO-CZECHOSŁOWACKIEJ

Prace Komisji Historycznej Polsko-Czechosłowackiej, z których kilkakrotnie zdawaliśmy sprawę w „Sobótce“, dalej rozwijają się planowo i systematycznie. W dniach 23—25 XI 1960 r. obradowała w Bratysławie IV Konferencja Komisji, poświęcona problematyce *Drang nach Osten*. Referaty na tę sesję przygotowali G. Labuda, E. Maleczyńska, K. Lepszy, J. Chlebowczyk i K. Piwarski.

W dniach 10—11 V 1961 r. zorganizowana została V Konferencja Komisji, poświęcona problematyce najnowszych dziejów Czechosłowacji oraz stosunków polsko-czeskich. W sesji wzięli udział prócz członków Komisji Polsko-Czechosłowackiej pracownicy Instytutu Zachodniego oraz szereg zaproszonych gości; w obradach uczestniczyli także przedstawiciele ambasady CSRS w Warszawie i konsulatu czechosłowackiego w Szczecinie.

Konferencję zagał syntetycznym rzutem na całokształt stosunków polsko-czechosłowackich w okresie drugiej wojny światowej dr J. Kolejka, kierownik berneńskiego oddziału Instytutu Historycznego CSAN. Po krótkiej retrospektywnej charakterystyce lat międzywojennych referent szczegółowo przedstawił przesłanki, okoliczności i przebieg wypadków, które w ciągu ostatniej wojny doprowadziły do przełomu w kształtowaniu się wzajemnych stosunków między obydwu narodami. Idea polsko-czechosłowackiej współpracy w walce przeciw wspólnemu wrogowi, faszystowskiemu Niemcom, zarysowała się już wyraźnie we wrześniu 1939 r., z kolei rozwinęła się wśród emigracji na terenie Związku Radzieckiego, a częściowo także i Wielkiej Brytanii, znajdując swą praktyczną realizację we wspólnej walce polskiego i czechosłowackiego ruchu oporu na Śląsku Cieszyńskim, w Generalnej Guberni, w powstaniach warszawskim i słowackim, a wreszcie w operacjach militarnych lat 1944—1945 walczących na obszarze obydwu krajów u boku Armii Czerwonej jednostek wojskowych polskich i czechosłowackich. Ukoronowaniem niejako zadzierzgniętego w czasie ostatniej wojny współdziałania stała się zawarta w marcu 1947 r. umowa sojusznicza między Polską i Czechosłowacją. Dr V. Král, pracownik Instytutu Historii CSAN, scharakteryzował następnie położenie narodu czeskiego w czasie okupacji hitlerowskiej. Przedstawił on prawno-polityczną i faktyczną pozycję tzw. Protektoratu w ramach III Rzeszy, rolę Niemców sudeckich w gnębieniu i opracowywaniu planów eksterminacji narodu czeskiego, wysuwając tezę, że sytuacja na obszarze okupowanych Czech nie odbiegała w zasadzie, jeśli chodzi o ostateczne cele, od charakteru polityki hitlerowskiej w odniesieniu do innych podobnych narodów słowiańskich. Pewnych różnic można doszukiwać się, zdaniem referenta, jedynie w zakresie stosowanych przez okupanta konkretnych metod polityki eksterminacyjnej oraz kolejności jej realizacji.

Zastępca dyrektora Instytutu Historii Słowackiej AN, doc. dr M. Kropilák, zaznajomił obecnych z położeniem narodu słowackiego w latach 1938—1945. Omawiany przez mówcę okres dzieli się na 5 faz rozwojowych. W pierwszej (do konferencji w Salzburgu w lipcu 1940 r.) ma miejsce budowa organizacji państwowej i ekonomiki Słowacji w zakresie, rzecz jasna, dyktowanym przez interesy III Rzeszy. Równocześnie jednakże dochodzi do zaognienia taré wewnątrz ekipy rządzącej, między grupami reprezentowanymi przez Tiso oraz Tukę i Macha, rozładowanych ostatecznie przez Hitlera w Salzburgu w drodze rozgraniczenia kompetencji rywalizujących między sobą ugrupowań. Drugą fazę (do czerwca 1941 r.) cechuje pełne podporządkowanie gospodarki i wszelkich zasobów Słowacji przygotowaniom do wojny ze Związkiem Radzieckim. W trzeciej fazie rozwojowej (do bitwy pod Stalingradem) następuje dalsze spotęgowanie dyktatury reżimu tisowskiego i terroru policji słowackiej oraz gestapo na tle aktywizacji Komunistycznej Partii Słowacji, początków ruchu oporu i wzrastającego fermentu w armii słowackiej. W okresie od bitwy stalingradzkiej do wybuchu powstania słowackiego pogłębia się rozkład tisowskiej Słowacji: masowe dezercje powodują konieczność odwołania z frontu radzieckiego jednostek słowackich, w kraju potęguje się ruch oporu. Jego szczytem staje się wybuch powstania w sierpniu 1944 r. Wbrew koncepcji ugrupowań prolondyńskich i alibistycznych powstanie szybko przerasta w ogólnonarodowe wystąpienie przeciw okupantowi. Stłumienie powstania nie przekreśla jego bezsprzecznych osiągnięć, do których należą poważne osłabienie potencjału dogorywającej Rzeszy oraz wykazanie całkowitego bankructwa koncepcji politycznych reżimu tisowskiego.

W kolejnym referacie dr A. Šnejdárek, sekretarz naukowy Instytutu Historycznego CSAN, omówił międzynarodowe położenie Czechosłowacji w latach 1938—1945. W pierwszym okresie wojny było ono znacznie bardziej skomplikowane i trudne aniżeli sytuacja Polski w tym czasie. Tego rodzaju stan rzeczy wypływał zarówno z poważnych jeszcze podówczas na Zachodzie wpływów koncepcji polityki monachijskiej, jak również z lansowanych wtedy federacyjnych projektów rozwiązań powojennego ustroju politycznego Europy. Począwszy od czerwca 1941 r. sytuacja międzynarodowa Czechosłowacji ulega stopniowo poprawie. Dzięki poparciu ZSRR dochodzi w r. 1943 do pełnej normalizacji i stabilizacji pozycji emigracyjnego rządu czechosłowackiego. Widocznym świadectwem pełnego równouprawnienia pozycji międzynarodowej Czechosłowacji staje się jej aktywny udział w polityce międzynarodowej w r. 1945 oraz w budowie ONZ. Cykl referatów strony czechosłowackiej zakończył pracownik praskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych dr Květa Kofalková szczegółowym przeglądem historiografii czechosłowackiej poświęconej problematyce walki narodowowyzwoleńczej narodów czeskiego i słowackiego w latach 1938—1945.

Dwa referaty naukowców polskich dotyczyły problematyki ekonomicznej. Prof. dr A. Wrzosek mówił o głównych aktualnych kierunkach współpracy gospodarczej polsko-czechosłowackiej i zarysowujących się w tej dziedzinie dalszych perspektywach rozwojowych. Mgr B. Dopierała zajął się problemem powiązania portu szczecińskiego z Czechosłowacją na przestrzeni lat 1919—1960. Mgr J. Kozeński wygłosił z kolei obszerny komunikat o mało znanym dotąd zagadnieniu emigracji czechosłowackiej oraz formowaniu i losach Legionu Czechosłowackiego w Polsce w r. 1939. W drugim komunikacie dr K. Jonca przedstawił losy skazańców czechosłowackich we wrocławskich więzieniach gestapo w latach 1939—1944.

Z bardzo interesującej dyskusji, jaka wywiązała się w związku z wygłoszonymi referatami i komunikatami, warto zatrzymać się w pierwszym rzędzie nad wystąpieniami dr. S. Stanisławskiej, prof. dr. K. Laptera oraz doc. dr. Cz. Madaj-

czyka. Dr Stanisławska omówiła genezę, poszczególne etapy oraz charakter lansowanych na Zachodzie w czasie ostatniej wojny różnych projektów konfederacji polsko-czechosłowackiej. Prof. Lapter zajął się problemem stosunków międzypartyjnych między KPCz. oraz KPP, współpracą w czasie II wojny polskiej grupy komunistycznej „Jedność i Czyn” w W. Brytanii z ugrupowaniem czeskich komunistów londyńskich, wreszcie zagadnieniem ruchu słowiańskiego wśród emigracji zachodniej. Dyskutant polemizował z uproszczoną, jego zdaniem, i zbyt optymistyczną oceną w referacie dr. Kolejki wszystkich słowiańskich koncepcji z okresu wojny, nie pozbawionych elementów taktycznych oraz akcentów nacjonalistycznych. Również sprawa Zaolzia, stwierdził prof. Lapter, nie doczekała się w referatach pełnego potraktowania; pominięły one bowiem aspekt prawa samookreślenia ludności miejscowej, ograniczając się jedynie do uwypuklenia roli czechosłowackiej polityki Becka w r. 1938. Nie można stronić — podkreślił dyskutant — od wszechstronnego przedstawienia całej złożonej problematyki Zaolzia, tym bardziej że przestała ona już być sprawą sporną i stała się w pełni zagadnieniem historycznym. Swoją głos w dyskusji poświęcił doc. Madajczyk przeprowadzeniu paraleli między położeniem ludności polskiej i czeskiej oraz sytuacją na obszarze Protektoratu i okupowanych ziem polskich. W resumé doc. Madajczyk podkreślił zbieżność eksterminacyjnych planów okupanta w stosunku do wszystkich narodów słowiańskich. Bieżąca polityka władz hitlerowskich wykazywała jednakże, zdaniem dyskutanta, bez porównania większe zróżnicowanie w traktowaniu ludności terenów okupowanych, niż to znalazło miejsce w referacie dr. Krála.

Odpowiadając na uwagi dyskutantów dr Kolejka zgodził się ze stanowiskiem prof. Laptera zarówno co do konieczności bardziej krytycznego ustosunkowania się do głoszonych w czasie wojny haseł wzajemności słowiańskiej, jak i odnośnie do potrzeby bardziej kompleksowego potraktowania sprawy Zaolzia. Dr Král polemizował z niektórymi sformułowaniami dr Stanisławskiej co do racjonalnego jądra koncepcji konfederackiej oraz „realizmu” londyńskiej polityki Beneša; mówca nie zgodził się również z tezą doc. Madajczyka o specyfice położenia Protektoratu.

Poruszone na konferencji poznańskiej problemy w niemałej mierze posunęły naprzód dotychczasową znajomość stosunków polsko-czechosłowackich w okresie II wojny światowej, wykazały dalej, jak podkreślił w swym wystąpieniu prof. dr J. Macúrek, przewodniczący Sekcji Czechosłowackiej Komisji Historycznej, konieczność dalszych badań w tym zakresie, wyłoniły szereg nowych, otwartych problemów, których rozstrzygnięcie będzie możliwe tylko w warunkach dalszej współpracy historyków polskich i czechosłowackich.

Karol Fiedor

POŁOŻENIE GOSPODARCZE REJENCJI WROCŁAWSKIEJ PRZED DRUGĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ W ŚWIELE RAPORTÓW NIEMIECKICH WŁADZ ADMINISTRACYJNYCH

W czasie poszukiwań archiwalnych w Państwowym Archiwum m. Wrocławia i Województwa Wrocławskiego w zespole Rejencji Wrocławskiej Wydział I natrafiłem na ciekawe raporty władz niemieckiej administracji, omawiające całokształt życia gospodarczego bylej rejencji wrocławskiej w latach 1938—1939. Sytuacja była bowiem tak alarmująca, że podjęto szeroką akcję zmierzającą do dokładnej analizy stanu rzeczy i znalezienia środków zaradczych. Materiały zestawione przez landratów i przesłane do prezydenta rejencji rozwiewają mit pokutujący jeszcze na